BİBLİYOGRAFYA :

Sehâvî, *ed-Ḍavʾü'l-lâmiʿ*, Kahire 1353-55 → Beyrut, ts. (Dâru Mektebeti'l-Hayât), IV, 27; İbn İyâs, *Bedâʾiʿu'z-zühûr fî vaḳāʾiʿi'd-dühûr* (nşr. Muhammed Mustafa), Kahire 1402-1404/1982-84, IV, 374; *Keşfü'ẓ-ẓunûn*, I, 298, 470; II, 1604; *Hediyyetü'l-ʿârifîn*, I, 494; Brockelmann, *GAL*, II, 66; *Suppl.*, II, 52-53; Kehhâle, *Muʿcemü'l-müʾellifîn*, Dımaşk 1376-80/1957-61 → Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), V, 68-69; Ahmed Atıyyetullah, *el-Ḳāmûsü'l-İslâmî*, Kahire 1399/1979, V, 93; Ziriklî, *el-Aʿlâm* (nşr. Züheyr Fethullah), Beyrut 1984, III, 270.

 ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

ABDÜLCEBBÂR b. AHMED

(عبدالجبار بن احمد)

(bk. KÂDÎ ABDÜLCEBBÂR).

ABDÜLCEBBÂR el-EZDÎ

(عبدالجبار الازدى)

Abdülcebbâr b. Abdirrahmân el-Ezdî
(ö. 142/759)

Abbâsî halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr'un Horasan valisi.

Abbâsîler'in Emevî aleyhtarı faaliyetleri sırasında kendini gösterdi ve ilk Abbâsî Halifesi Seffâh tarafından **sâhibü'ş-şurta*** tayin edildi. Halife Mansûr zamanında da aynı görevde kaldı ve daha sonra Horasan valiliğine getirildi. Bölgeye gittikten (Temmuz 758) kısa bir süre sonra Abbâsî aleyhtarlarının buradaki faaliyetleri hakkında bir rapor hazırlayarak durumu halifeye bildirdi ve bu meseleyi halletmek için ondan bir miktar para aldı. Bu tarihten itibaren şiddetli bir takibata girişti. "Ali evlâdı" adına davette bulunmak ve propaganda yapmakla itham ettiği pek çok kişinin mallarına el koyup onları hapsetti veya öldürttü. Bunlar arasında Buhara âmili Mücâşi' b. Hureys el-Ensârî, Kûhistan âmili Ebü'l-Mugîre Hâlid b. Kesîr ve Harîş b. Muhammed gibi önde gelen kişilerle bazı Abbâsî taraftarları da vardı. Şikâyetler üzerine konuyu yakın adamlarıyla görüşen halife, bu sefer Abdülcebbâr'ı oradan uzaklaştırmanın yollarını aramaya başladı.

Halife, güçlü Horasan ordusuyla doğrudan mücadeleye girmekten çekindiği için, kâtibi Ebû Eyyûb'un tavsiyesine uyarak, Horasan ordusunu Rumlar'a karşı cihada sevketmeyi ve bu fırsattan faydalanıp Abdülcebbâr'ı oradan uzaklaştırmayı planladı. Bu maksatla yazdırdığı bir mektupta ondan, sınır boylarındaki müslümanları Rum tehdidinden kurtarmak için büyük bir ordu göndermesini istedi. Halifenin niyetini sezen Abdülcebbâr, bölgedeki Türkler'in sık sık karışıklıklar çıkardığını, Horasan askerlerinin bölgeden ayrılması halinde durumun çok tehlikeli olacağını ve kendisinin zor durumda kalacağını söyleyerek bu teklifi kabule yanaşmadı. Birkaç mektuba rağmen emirlerinin dinlenmediğini gören ve bunu bir isyan kabul eden halife, oğlu Mehdî kumandasındaki bir orduyu Horasan'a gönderdi. Mehdî Rey'de bekleyip Hâzim b. Huzeyme'yi (başka bir rivayete göre Üseyd b. Abdullah el-Huzâî'yi) Abdülcebbâr'ın üzerine gönderdi. Abbâsî kuvvetlerinin yaklaşmakta olduğunu duyan Merverrûz halkı da valiye karşı ayaklandı. Merv'de meydana gelen savaşta mağlûp olan Abdülcebbâr savaş meydanını terkedip kaçtıysa da yakalanarak Abbâsî kumandanına teslim edildi. Abdülcebbâr gerek Merv'de gerekse Bağdat'a götürülürken yolda pek çok hakarete uğradı. Bağdat'ta halifenin huzuruna çıkarılınca, işkence edilmeden öldürülmesi için yalvarmasına rağmen, elleri ve ayakları kesildikten sonra idam edildi ve bütün mallarına el kondu. Cesedi idam sehpasında birkaç gün kaldıktan sonra kardeşi Ubeydullah tarafından geceleyin gizlice indirilerek defnedildi.

Abdülcebbâr cesur fakat çok gaddar ve zalim bir vali idi. Aile fertleriyle diğer yakınları da Kızıldeniz'deki Dehlek adasına sürülerek cezalandırıldılar.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Habîb, *el-Muḥabber* (nşr. Ilse Lichtenstadter), Haydarâbâd 1361/1942 → Beyrut, ts. (Dârü'l-Âfâki'l-cedîde), s. 374, 486; Ya'kûbî, *Târîḫ* (nşr. M. Th. Houtsma), Leiden 1883 → Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), II, 361, 371, 389; Taberî, *Târîḫ* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1960-70 → Beyrut, ts. (Dâru Süveydân), VII, 390-391, 455, 462, 480, 498, 503, 508-510; VIII, 88, 98, 115, 137; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 → Beyrut 1379/1979, V, 485, 498, 505, 506; İbn Hallikân, *Vefeyât* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1968-72, III, 230; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Kahire 1351-58/1932-39 → Beyrut 1401/1981, X, 75-77; İbn Haldûn, *el-ʿİber*, Bulak 1284 → Beyrut 1399/1979, III, 186; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, Kahire 1373-78/1954-59, IV, 48; K. V. Zettersteen, "Abdülcebbâr", *İA*, I, 65-66; S. Moscati, "ʿAbd al-Djabbār b. ʿAbd al-Raḥmān", *EI²* (İng.), I, 59; D. M. Dunlop, "ʿAbd al-Jabbār", *EIr.*, I, 118-119.

 ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

ABDÜLCELÎL el-BİLGRÂMÎ

(عبدالجليل البلغرامى)

Seyyid Mîr Abdülcelîl b. Seyyid Mîr Ahmed el-Hüseynî el-Vâsıtî el-Bilgrâmî
(ö. 1138/1725)

Hindistanlı edip ve şair.

1071'de (1661) Hindistan'ın Kannûc şehrinin yakınlarındaki Bilgrâm kasabasında doğdu. İlk öğrenimini orada yaptı. Daha sonra Agra'da Sultan Evrengzîb'in kâtiplerinden Fezâil Han'dan ders aldı. Leknev divan riyasetine tayin edilen Şah Hüseyin Han ile birlikte Leknev'e giderek orada beş yıl kaldı. Leknev'de Şeyh Gulâm Nakşibend'den dil ve edebiyat, Delhi'de Seyyid Bilgrâmî'den hadis okudu ve icâzet aldı. Başta İslâm felsefesi ve Arap edebiyatı olmak üzere çeşitli ilimlerde büyük başarı gösterdi. Daha sonra Sultan Evrengzîb'in ordusuna katıldı. 1700'de Gucerât eyaleti vak'anüvisliğine tayin edilerek Dekken'e gitti ve dört yıl bu görevde kaldı. Beker ve Sivîstan'da da aynı görevlerde bulundu. İki defa kısa sürelerle uzaklaştırıldığı bu görevlerinden 1714'te ayrılarak Şahcihanâbâd'a gitti. Ancak bir süre sonra tekrar memuriyet hayatına döndü. Yerine oğlu Seyyid Muhammed'in tayin edilmesi için istifa ettiği 1718 yılına kadar, Sultan Ferruhsiyer'in yanındaki vak'anüvislik görevinde kaldı. Bu istifasından sonra doğum yeri Bilgrâm'a gitti. Bir yıl sonra Delhi'ye geri döndü. 7 Aralık 1725'te öldü. Naaşı Bilgrâm'a götürülerek orada defnedildi.

Eserleri. 1. *İnşâ-yı Celîl.* Sultan Evrengzîb'in savaşlarını ve Dekken'in fethini anlatan Farsça otuz yedi sayfalık küçük bir eserdir (Leknev 1854). 2. *Münşeʾât-ı Celîl.* Mektupları, çeşitli yazıları ve hâtıralarını ihtiva eder (Kalküta, ts.). Mensur eserlerinin yanı sıra Arapça, Farsça, Türkçe ve Hintçe şiirleri olan Abdülcelîl, tarih düşürmesiyle de ün yapmıştır. Farsça bir mesnevisinde Hint müziğinden de bahsetmektedir. Ayrıca *el-Ḥükmü'l-ʿirfâniyye* ve *er-Risâle fî cüzʾin lâ yetecezzeʾ* adlı Arapça iki eseri olduğu kaydedilmektedir. Abdülcelîl'in geniş bir biyografisi ile birlikte eserlerinin önemli bir bölümü, Makbûl Ahmed Samdânî tarafından Urduca kaleme alınan *Ḥayât-ı Celîl* (Allahâbâd 1929) adlı eserde yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Gulâm Ali Âzâd, *Sübḥatü'l-mercân*, Bombay 1303/1886, s. 79-82; Kudretullah Han Gûpâmevî, *Netâyicü'l-efkâr*, Bombay 1336/1918, s. 491-493; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-ḫavâṭır*, VI, 139-140; Storey, *Persian Literature*, London 1970, I/1, s. 712; Muhammad Ishaq, *India's Contribution to the Study of Hadith Literature*, Dakka 1976, s. 161-162; [T.H.], "Bilgrâm", *İA*, II, 613; A. S. Bazmee Ansari, "Bilgrāmī", *EI²* (İng.), I, 1219; Zübeyd Ahmed, "ʿAbdülcelîl", *UDMİ*, XII, 819-822.

 Adnan Karaismailoğlu

ABDÜLCELİL ÇELEBİ

(bk. LEVNÎ, Abdülcelil Çelebi).

ABDÜLCELÎL el-KASRÎ

(عبدالجليل القصرى)

(bk. KASRÎ, Abdülcelîl b. Mûsâ).

ABDÜLFETTAH EFENDİ

(1815-1896)

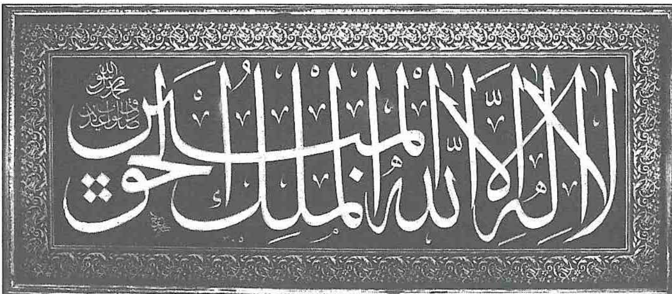
Meşhur Osmanlı hattatı.

Aslen Rum olan Abdülfettah Efendi Sakız adasında doğdu. Hüsrev Paşa tarafından satın alınarak İstanbul'a getirildi ve müslüman oldu. Burada iyi bir tahsil gördü. Paşanın seraskerliği zamanında Dâire-i Askeriyye'de bazı zâbitlerden ders alarak yetişti ve bu sırada hüsnühat öğrendi. Sülüs-nesihte hocası Hâfız Mustafa Şâkir Efendi'den 1832'de icâzet alan Abdülfettah Efendi, ta'lik hattını da Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi'den meşkederek 1847'de ondan da icâzet aldı. Diğer yazı nevilerini ise kimden meşkettiği belli değildir.

1831'de paşanın hususi kâtibi oldu. Bu sırada sıbyan alayı ve tabur kâtiplerine yazı öğretti. Hüsrev Paşa sadrazamlığa getirilince Sadâret Kalemi'ne girdi. İstanbul'da vakıf kaymakamlığı yaptı. Daha sonra Sivas, Amasya ve Aydın'da evkaf müdürlüğü, Saruhan, Kastamonu ve Selânik'te mal müdürlüğü yaptı; ayrıca Kastamonu ve Selânik'teyken vali vekilliğinde bulundu. 1858'den itibaren İstanbul'da Darphâne'de "sersikkekenlik" (para ve madalya kalıpları hakkedenlerin reisliği) vazifesine getirildi. O yıllarda çıkartılan kâğıt paraların kalıplarının hazırlanmasında da çalıştı. 1860'da para basım tekniklerinde ihtisas yapmak üzere Viyana ve Paris'e gönderildi. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde üst derecede vazifeler gördü ve bu sayede çeşitli nişanlar aldı. 16 Ekim 1896'da Vaniköy'deki yalısında vefat etti. Kabri Sultan II. Mahmud Türbesi hazîresindedir.

Abdülfettah Efendi hattın daha ziyade celî şekliyle eserler vermiştir. Celî-sülüs ve tuğrada benimsediği tavır, Mustafa Râkım'ın açtığı çığırdır. Fakat Mahmud Celâleddin yolundan hoşlanan Sultan Abdülmecid'in saltanatında o "şive"de celî-sülüs levhaları da görülür. Celî-ta'lik hattında Yesârîzâde'nin yolunu takip etmekle beraber, bazan İran tavrı ta'lik hattının celî şeklini benimsediği de olmuştur (meselâ Bursa Ulucamii'nin iki yan kapı üstlerindeki levhaları). Halbuki Yesârî'den sonra bu yol Osmanlı hattatlarınca tamamen terkedilmiştir.

Abdülfettah Efendi, Sultan II. Mahmud'dan Sultan II. Abdülhamid'e kadar beş padişah devrinde eserleri görülen ve takdir edilen velûd bir hattattır. **İstanbul** (Süleymaniye, Beyazıt, Yıldız Hamidiye, Ertuğrul, Aksaray Vâlide, Altunizade camileri, Fâtih Türbesi, Topkapı Sarayı Bâb-ı Hümâyun'u, Beylerbeyi Sarayı ve birkaç çeşme), **Bursa** (Ulucami'de çifte "Allah Hû" levhasıyla bunun yanında asılı bulunan, bu levhayı yazdığı sırada kullandığı kendi icadı olan ve bir defasında yazarken de Sultan Abdülmecid'in takdirle seyrettiği, ağaçtan yapılma büyükçe celî kalemi), **Edirne**, **Kastamonu** (Şâbân-ı Velî Türbesi), **Şam**, **Girit** gibi Osmanlı şehirlerinde levha ve taşa kazılmış kitâbeleri, pûşîde (örtü) ve perde üstüne işlenmiş celî yazıları ve tuğraları mevcutsa da bir kısmının bugünkü durumu bilinmemektedir. Ayrıca, ser-sikkeken olarak Osmanlı altın ve gümüş para, nişan ve madalyonlarının, kâğıt paraların kalıplarının hakkedilmesinde ve imalinde büyük emeği geçmiştir. Süleymaniye Camii'ndeki celî-sülüs yazılar da Abdülfettah Efendi'nin eseridir.

Abdülfettah Efendi'nin celî-sülüs levhası (Altunîzâde Camii - Üsküdar)

BİBLİYOGRAFYA :

Habîb, *Hatt u Hattâtân*, İstanbul 1306, s. 180; *Sicill-i Osmânî*, IV, 862; İbnülemin, *Son Hattatlar*, İstanbul 1955, s. 24-28; Hattat Necmeddin Okyay'ın neşre hazır *Hâtırât'ı* (U. Derman Özel Kütüphanesi); R. Ekrem Koçu, "Abdulfettah Efendi", *İst. A*, I, 80-81.

 M. Uğur Derman

ABDÜLGĀFİR el-FÂRİSÎ

(عبدالغافر الفارسى)

Ebü'l-Hasen Abdülgāfir b. İsmâil b. Abdilgāfir el-Fârisî (ö. 529/1134-35)

Muhaddis, Şâfiî fakihi ve tarihçi.

451'de (1059) Nîsâbur'da doğdu. Çocukluk yılları hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Muhaddis bir aileye mensup olup ilk hadis hocaları babası İsmâil, Kuşeyrî'nin kızı olan annesi Emetürrahîm, dedesi İmam Kuşeyrî, anneannesi Fâtıma bint Ebû Ali ed-Dekkāk'tır. Tefsir ve usûl-i fıkıh derslerini de dayıları Ebû Sa'd Abdullah ve Ebû Saîd Abdülvâhid'den okumuştur. Baba tarafından dedesi Abdülgāfir b. Muhammed de devrin ileri gelen muhaddislerindendi. Daha sonra Nîsâbur'un tanınmış muhaddislerinden hadis tahsil etti. İlmini ve hadis kültürünü geliştirmek maksadıyla Gazne, Hindistan ve Hârizm'e seyahatler yaptı. İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'den dört yıl fıkıh ve **hilâf*** ilmi okudu. Nihayet Şâfiî fıkhında meşhur bir âlim oldu. Daha sonra kendisine Nîsâbur hatipliği verildi. Mescid-i Akīl'de pazartesi günleri ikindi namazından sonra talebelerine yıllarca hadis yazdırdı (**imlâ*** etti). 529 (1134-35) yılında Nîsâbur'da vefat etti; İbn Kesîr'in onu 551 yılında vefat edenler arasında zikretmesi bir yanlışlık sonucu olmalıdır.

Eserleri. 1. *Kitâbü'l-Erbaʿîn*. Kırk hadis ihtiva eden bu risâle Berlin Kütüphanesi'nde (nr. 1463) bulunmaktadır. **2.** *Mecmaʿu'l-ġarâʾib ve menbaʿu'r-reġāʾib*. 527 (1133) yılında tamamlandığı bilinen bu alfabetik eser, hadislerde-